

ТІНЬОВИЙ РИНОК ПРАЦІ ЯК ОДИН ІЗ КЛЮЧОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ ТІНЬОВИХ ВІДНОСИН

*Ландовська М. В.,
студентка 5 курсу факультету європейського
права та правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Праця була і залишається основою соціальної складової людини. Трудова діяльність формує базові уявлення людей про світ, в якому вони живуть. У ситуації, коли буденні і масові трудові практики наповнюються тіньовим змістом, відбувається звикання до тіні, її сприйняття як нормального явища. Розповзання тіньового ринку праці є не тільки і не стільки проблемою зайнятості, скільки фактором легітимації тіньових процесів. Цим обумовлено увагу до теми тіньового ринку праці [1].

Рівно 40 років тому МОП вперше вжила поняття «неформальна економіка» в описі діяльності, пов'язаної з важкою працею, яка, однак, «не зізнається, не реєструється, не захищена або знаходиться поза рамками правового регулювання державними органами влади».

Причини і фактор, що впливають на розвиток неформальної економіки, найбільш виразно проявляються в такій її органіч-

ній частині, як тіньовий ринок праці, в якому прийнято виділяти такі групи:

- зайняті одночасно у відкритій і в неформальній економіці (друга робота після або паралельно з основною);
- зайняті тільки в неформальній економіці, тобто незареєстровані індивідуальні підприємці;
- нелегальні емігранти, які не мають права працювати офіційно, і у яких немає вибору.[2]

Чимало роботодавців з особистих міркувань, через різні схеми уникають легального використання робочої сили, утримують працюючих без укладання з ними передбачених законодавством договорів, приховують від обліку та оподаткування розміри своїх реальних доходів та фактичної заробітної плати найманих працівників ("заробітна плата у конвертах"), не здійснюють оплати внесків до соціальних фондів ("подвійна бухгалтерія") тощо.

Така "тіньова" зайнятість спрямована проти людини, оскільки позбавляє її гарантованого права на працю, соціального, пенсійного та медичного забезпечення, мотивуючи потребу вжиття невідкладних заходів щодо обмеження масштабів "тіньової" економіки та "тіньової" зайнятості, їх згубного впливу на економіку та ситуацію в сфері зайнятості і соціального захисту населення [3].

Зайнятість у неформальному секторі на сьогодні має такі риси:

- відсутність офіційної реєстрації діяльності;
- переважання самозайнятості;
- низьку капіталоозброєність праці;
- застарілі і шкідливі технології;
- легкий доступ для працівників;
- безправ'я працівників;
- нерідко "контроль" діяльності з боку кримінальних структур[4].

Незважаючи на свою різноманітність, *всі види діяльності неформального сектора мають одну спільну рису - уразливість.*

Ця уразливість пояснюється тим фактом, що закон їх не визнає, а отже, вони значною мірою діють поза законодавчого

регулювання та користуються лише незначним правовим захистом або зовсім не забезпечені ним. Це позбавляє їх права звертатися до судових інстанцій з вимогою про примусове виконання контрактних зобов'язань або гарантії володіння власністю [2].

Проте не можна говорити про те, що неформальний сектор існує поза формальним. Часто люди можуть навіть не усвідомлювати того факту, що вони зайняті саме у тіньовому секторі, адже по суті вони дуже подібні.

Так Борсукова С. Ю. виділяє 7 парадоксальних подібностей між формальним і неформальним секторами:

Парадокс 1. Контракт далеко не завжди визначає реальні умови трудової угоди. Працівники або спочатку попереджаються про це, або " по ходу " трудового процесу ставляться перед фактом, що договір є порожньою формальністю. Зовні формальний найм може бути неформальним по суті.

Парадокс 2. Найм формальний, а канали пошуку роботи і критерії оцінки потенційного працівника - часто неформальні.

Парадокс 3. При формальному наймі навіть більш, ніж при роботі за усною домовленістю роботодавці цінують у працівниках такі " неформальні " характеристики, як уживчивість в колективі і поступливість у відносинах з начальством.

Парадокс 4. Неформально найняті виявляють невдоволення і фіксують ситуацію в термінах порушення своїх прав не частіше, ніж офіційно працевлаштовані. Іншими словами, незадоволені не там, де є привід для невдоволення.

Парадокс 5. У представників неформального і формального найму приблизно однакова готовність захищати свої трудові права. При цьому в обох секторах найефективнішою правозахисною стратегією вважається розмова "по-доброму", тобто минаючи формальні інститути.

Парадокс 6. Імовірність дотримання умов первісного договору практично не залежить від ступеня формалізації трудової угоди. При усному наймі умови договору дотримуються не рідше ніж при наймі формальному.

Парадокс 7. Формальна зайнятість не менше неформальної допускає компроміси між працівником і роботодавцем, що дозволяють компенсувати невисокі заробітки працівників. Тим самим

створюється система персоніфікованої залежності працівника від роботодавця, що понижує трудові відносини як неформального, так і формального ринку праці[5].

З іншого боку, не дивлячись на так схожі риси, обидва сектори різночудно відрізняються.

Найбільш значущим мірилом положення тих, хто працює в неформальному секторі економіки, є відсутність у них гарантії безпеки праці (захисту від нещасних випадків та професійних захворювань за допомогою дотримання правил охорони і гігієни праці, режиму праці та відпочинку).

Це завдає шкоди здоров'ю, знижує продуктивність праці, погіршує якість життя і загальне благополуччя працівників неформального сектора, а також членам їх сімей. Найчастіше вони навіть не знають про ризики, яким піддаються, а якщо і знають, то не мають інформації, як їх уникнути.

Низький технологічний рівень, відсутність можливостей для інвестицій, невідрегульовані трудові відносини, як правило, підвищують схильність працівників неформального сектора до небезпек, пов'язаних з нещасними випадками на виробництві та професійними захворюваннями.

Відповідно до статистичних даних, за 2013 рік в Україні у легальному секторі на виробництві постраждало більше 300тис. осіб! Що тоді можна говорити за неформальний сектор, в якому за різними даними залучено від 20 до 40% працюючих.

Супутнім факторам є також неадекватний рівень технічної підготовки та управлінської кваліфікації. Безпека та гігієна праці працівників неформального сектора, що здійснюють свою діяльність на відкритих просторах або в місцях, які не отримали юридичного визнання для цих цілей, погіршуються також у зв'язку з відсутністю доступу до засобів санітарії, питній воді, електрики та каналізації.

Особливо гострою проблемою, пов'язаною з неформальною економікою, є стан охорони праці мігрантів. У зв'язку з рядом глобалізаційних процесів, наразі поряд з переміщеннями на законних підставах, велике поширення набула міграція без відповідного дозволу, або так звана нелегальна міграція .

На світових ринках праці мігранти - нелегали в основному займають робочі місця, які не користуються попитом у місцевих працівників (інтелектуальна міграція в даному випадку не розглядається, тому що становить незначну частину загальносвітової міграції трудових ресурсів). Це, як правило, такі види діяльності:

- брудна, важка або небезпечна робота, що не вимагає кваліфікації, включаючи працю підвищеної інтенсивності (конвеєр, будівельні роботи, видобуток природного сировини, обробка харчових продуктів і т.д.);
- робота низькою або середньої кваліфікації в громадській сфері послуг, включаючи сферу дозвілля і розваг (хімчистка, розвіз продуктів, прибирання, торгівля і т.д.);
- робота з догляду та обслуговування в приватній сфері (прибирання і домашні роботи в приватних домогосподарствах, догляд за дітьми та хворими тощо);
- зайнятість у тіншовому і кримінальному секторах економіки (в « лівих» незареєстрованих фірмах, у виробництві контрафактної продукції тощо) [2].

Мігранти зайняті також у сезонних роботах, тобто там, де попит на працю піддається сильним коливанням. Щоб задовольнити його в період сезонного піку, місцевих кадрів часто не вистачає. Робота в сільському господарстві, сфері туризму та розваг також не користується попитом у місцевого населення.

За оцінками МОП працюючі в сільському господарстві схильні до ризику загибелі на виробництві майже в два рази більше, ніж працівники інших галузей.

І хоча відповідні статистичні дані відсутні, можна припустити, що рівень виробничого травматизму серед мігрантів, зайнятих у сільському господарстві, вельми високий. Це пов'язано, головним чином, з виконанням ними найбільш небезпечних і важких робіт, недостатньою обученістю, відсутністю в ряді випадків засобів індивідуального захисту і т.д. Другий після сільського господарства галуззю, де, за оцінками МОП, особливо високий рівень травматизму, є будівництво. Прибирання територій та утилізація відходів також відносяться до виробництв з високим рівнем зайнятості мігрантів[6].

Отже, однією з головних причин виникнення тіньового сектору є низька зарплата і високі податки на фонд оплати праці. На 1 долар погодинної зарплати середньостатистичний український працівник виробляє приблизно в 3 рази більший ВВП, ніж аналогічний американський. Це говорить про експлуатацію найманої праці. За мізерну зарплату наш працівник змушений придбавати товари і послуги за світовими цінами. Низька зарплата – результат чинної у нас податкової системи. Головною складовою податкових доходів виступає праця, а точніше – фонд оплати праці. У результаті всіх нарахунків та утримань близько 70% податкових доходів прямо чи опосередковано пов'язано з фондом оплати праці.

Політика держави повинна бути спрямована на недопущення переходу економічної злочинності в нову якість – криміналізацію всієї економічної системи держави. На жаль, реальністю українського економічного життя стає кримінальне поводження дедалі зростаючої кількості суб'єктів господарювання [7]. Для того, аби стабілізувати, а ще краще, зменшити цей процес, необхідні:

- зменшення відрахувань до соціальних фондів;
- спрощення податкового законодавства;
- зменшення кількості податкових пільг;
- спрощення системи адміністрування податків;
- покращення якості державних послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Достойный труд. Безопасный труд. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://perc.ituc-csi.org/Neformal-nayazanyatost-i?lang=ru>
2. Гончаров В.А. Неформальная экономика и охрана труда [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCkQFjAA&url=http%3A%2F%2Fotsz.by%2Fattachments%2F4642%2Fneformal.doc&ei=3qkLU_uXOMXKtAbLj4Fg&usg=AFQjCNEZcJDZY0z1PQqxRQ1VF DzlGTsFEA&bvm=bv.61725948,d.Yms&cad=rja

3. **Заходи детінізації ринку праці України** [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://old.niss.gov.ua/Monitor/Monitor17/02.htm>
4. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудова відносина: Підручник. –К.: Знання, 2004. – 535 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу:
http://pidruchniki.ws/14400912/ekonomika/zaynyatist_naselemya_bezrobittya
5. Барсукова С.Ю. Формальное и неформальное трудоустройство: парадоксальное сходство на фоне очевидного различия [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://demoscope.ru/weekly/2004/0175/analit02.php>
6. Достойный труд и неформальная экономика: доклад VI. – Женева: Международное бюро труда, 2002. – 167 с.
7. Тіньова економіка: особливості та шляхи детінізації [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&>

Науковий керівник:Сливич І.І., к.ю.н., доцент.